

Dokumentumok a somogyi diákokat ért iskolai és rendőrségi megtorlásokról az 1956-os szabadságharc miatt (Megemlékezés az elfelejtett és elhallgatott somogyi '56-os diák- és tanárügyekről)

(Bevezetés) 2016. június 21-én kaptam egy olyan levelet a néhai Veszprémi Imre szobrászművész feleségétől, Évától, amely a fenti téma azonnali megírására készített.¹ Ebben az először még csak tájékoztatónak tűnő levélben ugyanis a budapesti képzőművészeti diákok 1956-os tragikus sorsa is szerepelt. Veszprémi Éva azért küldte el nekem a levelet, mert abban a Magyar Nemzeti Múzeum 1956-ra vonatkozó új kiállításának a meghívója volt. Ők értesítették Évát arról, hogy az 56-os kiállításon Veszprémi Imre (vagyis a három éve elhunyt szobrász) munkáját is kiállították. Erről azt írja Éva: „úgy gondolom, hogy a Képzőművészeti Főiskolának egy jó évtizede ajándékozott kis márvány szobráról van szó, amelyet 1957-ben csinált négy, '56-ban a főiskolán az oroszok által hátulról agyonlőtt főiskolás társa emlékére, akikkel együtt ő is rajzolta a rölapokat.”²

A továbbiakban Éva sorai már szinte áramütésként értek, mert rögtön felidéztek bennem Imre régi titkát, amelyet az 1980-as évek elejétől kezdődő barátságunk során már nekem többször is elmondott. Ez a titok az volt, hogy ő az 1956-os szabadságharcban az életben maradását csak egy véletlennek köszönhette. Veszprémi Imre, aki 1932-ben a Somogy megyei Balatonszabadiban született és aki 1952-től tanult a főiskolán, nem volt kollégista, és így azon a november 7-i napon hajnalban már előbb hazaindult, míg a társai még ott maradtak. Utána az orosz katonák betörték a főiskolára, és ott az (az előbb vele együtt) éppen röpcédulákat rajzoló társait egyszerűen agyonlőtték. Így őt azon a bizonyos novemberi napon a vértanú-, illetve hősi haláltól csupán ez a véletlen mentette meg.

Idézve Éva levelét: „Az egyik hallgató³ Imre temette el a Főiskola kertjében, a csizmáját ő húzta le, ezt a csizmát évtizedekig őrizte a műteremben, a szörnyű emlék egész életében élt benne. Mementóként akkor szinte azonnal megcsinálta a kb. 50 cm-es márványszobrot, de mestere, Szabó Iván – hála Istennek – figyelmeztette, hogy nagyon jól rejtse el a szobrot. Nem volt tanácsos akkoriban máshogy gondolkodni a hivatalos vonalnál.”⁴ Akkortól ugyanis a négy, a szovjet katonák által megölt főiskolai diáknak: Bódis Antalnak, Csürös Zoltánnak, Komodi Sándornak és Kovács Józsefnek még a nevét is tilos volt emlegetni.

Ebben a történetben – 1980-ban, Imre által történt elmondásakor is – számomra még a legmegdöbbentőbb az volt, hogy ezeket a diákokat az egyik tanáruk, pontosan az orosznyelv-tanáruk árulta be az oroszoknak.⁵

Vagyis közvetve a diákok halálát egy őket a főiskolán tanító személy okozta. Az a tanár, akinek szerintem inkább a védő mentoruknak és nem az árulójuknak kellett volna lennie.

S kérdezem én ma: vajon mit is érezhetett ezek után ez a tanár? Ezért a – számomra szörnyű – tettéért neki egyáltalán lehetett-e valamilyen lelkiismeret-furdalása? Ezen is gondolkodva kezdtem el közlésre rendszerezni a nálam is meglévő, 1956-tal kapcsolatos somogyi „diák-ügyek” dokumentumait.

Levelek és egyéb dokumentumok a kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium egykori 1952–1966 közötti évfolyamos tanulóitól*

Már az 1992-ben a Magyar Nemzeti Történeti Társaság kiadásában Vallomások, Fogolynapló... címen megjelent dokumentumkötetünkben is szerepelt egy jelentős számú levelezés és visszaemlékezés anyaga, amelyek elsősorban az 1956-os szabadságharcunk somogyi, illetve kaposvári eseményeiről és a benne résztvevőkről szóltak.⁷ Ebben a kiadványban már ugyancsak kiemelt helyen szerepeltek a kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium 1956-ban nemzetőrként hősi halált halt tanulóinak, így például Köbl Józsefnek, a sorsa.⁸ Az említett kötetben szerepelt Varjú László is – 1956-ban már csurgói diákként –, aki eredetileg táncsicsos diákként 1952-től 1955. április 5-ig Bod Lajos osztályába járt.⁹

Ebben a tanulmányunkban most három ugyancsak egykori táncsicsos diák, az 1952–1955, az 1962–64, és az 1962–1966 közötti években a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban tanult dr. Varjú László, Károlyi Menyhért és Kovács Géza 2015–2016 közötti időben írt e-mail levelezés anyagát dolgoztuk fel.

Szerencsére még maradtak fenn a diákok „ügyeivel” kapcsolatban más korabeli iratanyagok is. Így például Varjú Lászlónak a bírósági elítéltetéséről (1955. április–augusztus), a börtönből való szabadulásáról (1956. április), a rendőrségi ellenőrzéséről (1956. április–augusztus) szóló iratok és az 1957–1973 közötti időből származó titkosrendőrségi anyagok. Kovács Géza is megőrizött a saját rendőrségi ügyéről viszonylag kevés iratanyagot.¹⁰

Az említett levélmagyarázatokból származó részleteket tanulmányunk fontos írásos bizonyítékként szöveghűen most legegyszerűbben közöljük, az alábbiak szerint.

1. Részletek a Varjú Lászlóval (1952 – 1955. április – Kaposvári Táncsics Gimnázium, osztályfőnök: Bod Lajos, majd 1956. szeptember–október – Csurgón a Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium, osztályfőnök: Pókos Ferenc) folytatott levelezések anyagából¹¹

1. Kedves Laci!¹²

Szombaton jelent meg egy írás Bertók László költőről, akit az ÁVÓ 5 hétig vallatott és a kaposvári bíróság 8 hónap börtönre is ítélte az egyik verséért. Bertók László csurgói diák volt és ott is érettségizett 1955-ben. Te is, mint akkori csurgói diák nem találkoztál ott Bertók Lászlóval?

2. Kedves Kálmán!¹³

Nem ismertem, mert 1955-ben én börtönben voltam.
Miért kérdezted, Te ismered?

3. Kedves Laci!¹⁴

Van egy vései származású, ma Pécsen élő Kossuth és József Attila díjas költő, aki 1955-ben a csurgói gimnáziumban érettségizett. Akkortájt a kaposvári ÁVÓ Őt, a (kulák származású?) pályakezdő fiatal az egyik úgymond a Rákosi ellenes verséért letartóztatva és 5 hétig vallatta, majd a kaposvári bíróság nyolc hónapos börtönbüntetésre is ítélte. Úgy tudom, hogy Téged is a kaposvári ÁVÓ fogott el és ítéltetett el. Az is bizonyos, hogy szinte a Táncsics Gimnázium falai közül vittek el a börtönbe és nagy csoda az, hogy utána Csurgóra kerülhettél át. Az igazság az, hogy utána is történt még egy hasonló dolog: 1965-ben, amikor egy a Táncsicsban érettségiző diákot, mert a faliújságra tűzött irataiban 1956-ot Szabadságharcként éltette, őt nemcsak meghurcolták, hanem rabosították is.

4. Kedves Kálmán!¹⁵

Igen, a Tánecsics gimnáziumból már 1953-ban voltak letartóztatások, de rám csak 1955 áprilisában került sor. Bűnöm az volt, hogy április 4-re külföldről, léggömbökkel küldött kommunista ellenes falragaszokkal, illetve más röplapokkal szórtuk tele az utcákat (ketten voltunk). Aztán április 5-én egy (...) barátunk (beépített ember volt) lebuktatott minket. A kaposvári ÁVO három héten keresztül vallatott minket a jólismert földalatti celláikban, rettenetes körülmények között. A rám állított ávós tisztet Papp-nak hívták, de többen is résztvettek a vallatásokban.

Az ávósok zöme egykori német fogságban tartott táborlakókból állt. Együkük a következőt mondta nekem: „na, te bűdös fasiszta, mi szenvedtünk (...), most pedig ti fogtok szenvedni”. Szó szerint emlékszem szavaira, pedig akkor csak 16 éves voltam.

Májusban a Kaposvári Törvényszék 2.5 év börtönre ítelt mindkettőnket. [Ágoston Ferenc diáktársával együtt – szerző] A tárgyalás egy vicc volt. Az ügyvédemet nem is láttam, dehát ez az ember is kiválasztott [vagyis kirendelt – szerző] volt. A tárgyaláson csak ávósok, a gimnázium igazgatója Merő Béla és a DISZ titkár Mecseki László (osztálytársam volt és később orvos a kaposvári kórházban) voltak jelen. Ezek mindketten szinte szenvedélyesen vallottak ellenem, mondván, hogy én egy renitens rendszerellenes ember vagyok, aki megérdemli, hogy megbüntessék. Később, az 56-os események idején találkoztam Merő Bélával, aki szinte sírva kért bocsánatot tőlem, mondván, hogy kényszerítették erre.

Ugyanez az ember évekkel később, jelesre érettségizett öcsémet nem javasolta egyetemre. Behívatta irodájába és azt mondta neki, hogy akinek ilyen testvére van, mint neki, az nem mehet egyetemre (öcsém később mégis elvégezte a Műegyetemet, de ennek külön története van).¹⁶ Én az engem DISZ titkárként jól bemártó Mecsekivel többször találkoztam az elmúlt években, de soha sem kért tőlem bocsánatot (nem hoztam elő ezt a dolgot, mert nem vagyok bosszúálló).

1955 augusztusában a Legfelső Bíróság helyben hagyta az ítéletet. 1956 tavaszán már érezhető volt valami enyhülés. Áprilisban engem szabadlábra helyeztek és internáltak Igalba. Minden vasárnap jelentkezni kellett a rendőrségen, este 8 óra után nem tartózkodhattam házon kívül, Igalt nem hagyhattam el engedély nélkül. Ez ment júliusig, amikor mindezt megszüntették.

Apám (most említem meg, hogy a tárgyaláson Ő is részt vehetett és bizony sírva fakadt, amikor az ítéletet meghallotta) fölment Budapestre az Oktatásügyi Minisztériumba, hogy személyesen kérelmezze továbbtanulásomat. Valószínű, hogy egy nagyon jóindulatú tanácsoshoz került, aki (legnagyobb meglepetésemre) engedélyezte, hogy Csurgóra kerüljek, a harmadik osztályba. [Erre csak az egy év börtönbüntetés letöltése után kerülhetett sor. – szerző]

A tanév már folyt, amikor édesapám elvitt Csurgóra. Kincses Ferenc igazgató behívott irodájába és négyszemközt beszéltem vele. Nagyon határozottan megparancsolta, hogy senkinek sem beszélhetek arról, hogy honnét jöttem (ÁVO, börtön, stb.), mert ellenkező esetben azonnal kicsap az iskolából. Így múltamat csak október 23-án tudták meg tanárain és osztálytársaim. Még azon a napon elkezdtem szervezni a diákokat, aztán másnap a Csurgói Járási Forradalmi Tanács (vezetője Kovács Andor, aki aztán Svájcban hunyt el) tízes bizottságának tagja lettem, valamint a diákszövetség vezetője, stb. Csurgót pár nap után elhagytam, mert Budapestre akartam menni édesapámmal (Magyar Nagyezüst Vitézségi Érem tulajdonosa, vitézzé avatva 1943-ban az Urivi hídfőcsatak egyik hőseként), de sajnos ez nem sikerült.

November 4-e után már kerestek, de még levelek is mentek szüleim címére, hogy jelenjek meg büntetésem tovább töltése végett... Kétszer majdnem elkaptak a pufajkások,

de sikerült elmenekülnöm előlük. Aztán 1957. február 5-én egyik iskolatársam (későbbi kémelhárító őrnagy) átdobott a jugoszláv határon. Ezért neki akkor is hálás vagyok, hogyha később a szolgálatukba állt is.

Talán tudod, hogy az Államvédelmi Hatóságok levéltárából [ez az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – szerző] kikértem a rámvonatkozó anyagot, ami 140 oldalt tesz ki. Kisült, hogy még Amerikában is megfigyeltek, mert egyik jelentés arról szól, hogy a Bolsevistaellenes Nemzetek Szövetségének egyik ülésén résztvettem és fölszólaltam. Az Amerikai Magyar Lövész Mozgalom és a Kereszt és Kard Mozgalom létrehozója Vasvári Zoltán (volt páncélos százados) volt. A Veritas egyik fiatal történésze próbálta Vasvári Zoltán anyagát kikérni, de csak egy borítólapot találtak nevével, „Megsemmisítve” fölírralatt. Hogyha ezeket a dokumentumokat valakik nem semmisítették volna meg, akkor tudomásunkra jutott volna, ki, avagy kik voltak e két mozgalomban a beépített emberek. Valószínű ezek még mindig élnek és kilétüket nem akarták fölfedni. Az az öt besúgó, akik pl. Igalban voltak rám állítva, már mind elhunytak, így nevük szerepel az aktámon. Kettőnek még él a felesége, de én nem fedtem föl nekik, hogy férjeik a kommunisták besúgói voltak. „Herman” egy volt tanítóm volt, „Vájár” pedig Werstrosch János, a volt ált. iskolai igazgatóm, aki később Kaposváron tanfelügyelő lett.

Senki sem él már közülük, de kettőnek még él a felesége, akiknek én soha sem árultam el, hogy férjeik besúgók voltak.¹⁷

Meggyőződésem, hogy egykori besúgók és tartótisztek között ma is sokan pozícióban vannak (...). A szálak nem szakadtak meg, hanem továbbra is léteznek.¹⁸ (...)

Túóiratként: 1956 októberében egy ávós főhadnagyot megmentettem a lincseléstől, amit meg is említenek. Talán ez az emberi cselekedetem jópont volt a szemükben. Ki tudja? Tény, hogy soha sem voltam híve az önbíráskodásnak, de az is tény, hogy ezek az ávósok, akiket mi magyarok megmentettünk, november 4-e után ellenünk fordultak. Jötték helyében jót ügyebár ne várjunk.¹⁹

2. Részletek a Károlyi Menyhérttel (1962–1964 – Kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium, osztályfőnök: dr. Szili Ferenc; 1964–1967 – Munkácsy Mihály Gimnázium, osztályfőnök: Ignáth Mihály) folytatott levelezésekből

1. Kedves Kálmán!²⁰

Géza [Ez a Géza név Kovács Géza nagyatádi lakost, a szövegben harmadikként szereplő egykori kaposvári táncsicsos diákot jelöli – szerző.] egyenlőre annyit jelzett, hogy megkapta mind a négy részét tanulmányodnak²¹ és nagy élvezettel olvassa. Írtam, hogy kíváncsi vagy a véleményére és elküldtem e-mail címedet. (...) Miklós Csaba ügyvédhez irányítottam Gézát, mert Ő a fia Miklós Endrének [A Táncsics Mihály Gimnázium történelemtanára volt – szerző], aki Géza forradalmi tevékenységét kutatta és írta halála előtt.

Gimnáziumi éveiben vádolták Gézát lázítással és rabosították. (Tudod Csaba volt az ügyvédünk és felesége az ügyésznő.)

2. Kedves Kálmán!²²

Géza még olvassa tanulmányod, azt írja: nehezen olvas, mert a szeme állandóan könnyezik. Rabosításáról én annyit tudok, hogy 1965-ben a Gimnázium faliújságjára tette azt a kérdést, hogy mi a forradalom, majd pár nap múlva egyfajta értelmezést adott kérdésének. Néhány nap múlva megint más szemszögből értelmezte saját kérdését. Többre már nem jutott ideje, mert hívták az igazgatói irodába és elvitték a rendőrök. Ekkor rabosították és napokig, hetekig zaklatták:

láztatás, izgatás vádjával. (...)

3. Kedves Kálmán!²³

Gézával az Anna iskolába, annak is az alsó négy osztályába voltunk együtt. Csajághy Karesi [Cukorgyári főmérnök is volt – szerző] édesapja volt az igazgatónk és volt valami egyezség, hogy az ötödiket már a Berzsényiben kezdte a fele osztály (körzetesítés). A Táncsicsban újra összekerültem volt osztálytársaimmal, de már nem egy osztályban. Én 1962-től két évet jártam Szili Ferenc osztályába és ezért emlékszem Géza ügyére. Tanulmányaimat 1964-től a Munkácsyban folytattam. (...)

Merő Béla nem egyet, de egy egész osztályt kiadott. Ők voltak Cey-Bert Róbert Gyula osztálya, egy osztálytársának (aki gyógyszerész lett) a leányától tudom, Hosszú-nak neveztek. Őt annyira megverték, hogy az egyik veséjét el is veszítette...²⁴

4. Kedves Kálmán!²⁵

Hosszú Lászlóné szül: Tóth Mária, 2015. 12. 28-án elmondta férje, Hosszú László (1938.07.22. - 2001. 03. 27.) 1956-os történetét.

[Hosszú Lászlóné] gyógyszerügyi aszisztens, beosztása: központi gyógyszerügyi raktárban osztályvezető volt.

[Hosszú László] 1956-ban a kaposvári Táncsics M. gimnázium IV. osztályos tanulója volt, Cey-Bert Róbert Gyula és mások osztálytársaként. Igazgató: Merő Béla volt.

Az osztály levonult a Petőfi térre, a beszédet hallgatták és a verseket. Visszafelé a posta épületének sarkán nem tudni kik, rájuk lőttek. Egy (...) fiú meghalt. Az egész osztály ment a temetésre. Visszafelé a Mártírok terénél megállították (munkásörök és oroszok egy csapata) teherautójukat. Menekülni akartak, így egyenként kapták el őket és verték, ahol érték. Ekkor találták el veséjét is, amiért élete végéig szenvedett.

1957-ben leérettségiztek. Sehova nem vették fel,amiért bent volt ebben a csapatban, pedig kitűnő tanuló volt. (Itt van az iskola szerepe!)

Munka közben, levelező tagozaton szerzett: gyógyszerész diplomát. (...)

5. Kedves Kálmán!²⁶

A Munkácsyban folytattam tanulmányaimat, mert Édesapám Lóczy igazgató és Ignáth Mihály új osztályfőnököm segítségét kérte. Szili Ferenc tanácsolta apámnak, hogy hozzon el a Táncsicsból, mert az ottani párttitkár (Kiss Zoltán) megbuktatott volna matematikából.

A kötelező tantárgyak mellett, oroszból is szerettem volna érettségizni, mert a sportrepülés mellett, ez még felvételi követelmény volt. Ebbe nem egyezett bele Kovács Józsefné. Ő volt az iskola [a Munkácsy Gimnázium – szerző] párttitkára és orosz tanára. Nekünk másodikban földrajzot is tanított, ekkor figyelt fel arra, hogy talán nem értek egyet mondandójával (...). Ez a vitánk az osztály előtt (25 fő) játszódott le.²⁷ (...)

Ezért aztán nem lehettem vadászrepülő, mert azt mondta [a párttitkár – szerző], hogy amíg Ő ott van az iskolában, addig én nem érettségizhetek oroszból, enélkül pedig nem felvételizhettem, hiába voltam jó sport repülő...

Több ilyen történetet tudok még, korosztályomra ez jellemző volt. (...)

Sőt már általános iskolában a hittan tanulásunk és ministrálásom miatt, vendége voltam az igazgatói irodának (ez a Berzsényiben történt) (...) Mi az 503-as MŰM Egyetemen (így neveztük a szakmunkás képzőt) folytattuk tanulmányainkat és a katonaévek (kettő év) letöltése után mehettünk csak továbbtanulni. (...)²⁸

[Ezért] Bótykós István tartalékos tiszthez és nagy orosz baráthoz jártam külön órákra oroszból, hogy sikerüljön érettségim. Édesapámmal együtt tanítottak egykor a Pécsi úti ált. iskolában és azért tudom, hogy ki volt Ő. (...)²⁹

6. Kedves Kálmán!³⁰

Igazi MSZMP-s irányító Bötykös István volt. Kovácsnéval mindketten Szovjetunióban tanultak és orosz, valamint földrajzot tanítottak. Bötyköst már a Pécsi úti ált. iskolában is félték a tanárok, mert ők katolikus hívők voltak és templomba jártak: keresztapámék Mózner János és felesége, Steflerék, Édesapám és még sokan mások, a tanítványaik voltak a cukorgyáriak is, például Novacsek [Péter]. Bötykös a Munkácsyba került később és ott tanított, én ezért kerültem hozzá. Tudatosan készültem az orosz érettségire, de negyedikben átvette az addig csak földrajzot tanító Kovácsné az osztályunkat oroszból is. Ez a tartalékos politikai tiszt, Bötykös hívta toborozni a tiszt iskolába tanuló növendékeket a Munkácsyba is. Ezután történt, hogy Bötykös (...) elmondta, hogy „kirúgásra kerültem”. (...) Lóczy igazgató, Ignáth Mihály osztályfőnököm, Kollega Tarsoly Sándor történelem tanárom védtek meg és még mások is kiálltak mellettem, a tanáriban zajlott le ez a vita. Történelem tanárom mesélte részletesen még ezt el.³¹

Katonai pályáról vagy más főiskoláról vagy egyetemről ezután szó sem lehetett, mert nem kaptam volna jó ajánlást, amelyet a politikai vezetés minden felvételiző diáknak kiállított. Így mentünk szakmunkás képzőbe és a katonai évek után (mert akkor már nem kellett az iskola javaslata) csak a főiskolára - én a mezőgazdaságiba.³²

3. Részletek Kovács Gézával (1962–1966 – Kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium, osztályfőnök: Krasznai Lajos és Miklós Endre) folytatott levelezésekből

1. Kedves Géza!³³

Ami érdekelt volna, az a Táncsicsban 1965-ben Veled történt dolgok. Menyus [Károlyi Menyhért – szerző] azt írta, hogy Te 1956 vonatkozásában tettél ki írást a faliújságra. Abban 1956-ot Szabadságharcként írtad le. (...) Ezért Téged Merő igazgató rendőrkézre adott. A rendőrségen napokig faggattak (...).

2. Kedves Kálmán!³⁴

A faggatás nem egyszer napokig, hanem sokszor, s alkalmanként egy-két órán át tartott, gyakran csak a lélektani várokozattással telt. Azt hiszem, tavaszra már abbamaradt az akció. Nagyon sajnálták, hogy az akkor új, nemzetközi megállapodások miatt már államellenes izgatásért nem vihettek bíróság elé semmilyen nyomozást Magyarországon. Azt viszont később is érzékeltették velem a kaposvári rendőrök, hogy „látókörükben maradtam” - talán az ujjlenyomatok, fényképek, más adataim megmaradtak valamelyik fiókban. Ezt szakmai kérdésnek tartom, s a magam részéről azóta kerülöm a rendőröket, nyomozókat (s igazából nincs mire emlékezni, mert Bertók Laci jóvoltából azonnal elkerültem Kaposvárról, s ha nappalira nem is járhattam, levelező tagozaton diplomát is kaptam). A kommunistákat, hazaárulókat nem kerülöm, mert akkor nagyon egyedül lennék. Ezt viccnek szántam, mert komolynak gondolom...

3. Kedves Kálmán!³⁵

Találtam egy dokumentumot viselt dolgaimról. Elég nagy terjedelmű, vagy (...) nem időszerű. Az egyik nyomozó neve ismerős, talán fia lehetett élsportoló, s azért. A házkutatásra a szomszédokat hívták (?) át a nyomozók. Kedves idős házaspár, Te is ismerhetted őket, mert Gallai Pista szülei voltak azok.³⁶

4. Kedves Kálmán!³⁷

Erdekes, hogy nyomozásra már felnőttek tartottak a rendőrök, de aláírni apámnak kellett a jegyzőkönyvet. Arra nem emlékszem, hogy ez volt-e az első találkozási napom a nyomozókkal, vagy a gimnáziumi igazgatói irodában is személy szerint ők voltak-e jelen.

5. Kedves Kálmán!³⁸

Azt nem tudom, hogy mikor, de Merő Béla behívatta apámat, s a házkutatáson lefoglalt szövegekből olvasott fel neki. Apám szerint élvezettel olvasta, de nem tudta megállapítani, hogy az együttérzés vagy a gúny volt a hangsúlyozása mögött. Nem az én írásomat olvashatta, hanem olyant, amit én másoltam, az én kézírásom volt, de el lehetett kerülni, hogy felfedjem a valódi „szerzőt”. Ebből is látszik, hogy senkit sem érdekelt az igazság. Megelégedtek azzal, hogy megítéljék az embert a saját kényük-kedvük szerint, s ha elítélni már nem is tudtak, a lehető legtöbbet ártani valakinek, csak ez maradt számukra élvezet. Rendőrnek, vezetőnek. Soká tartott, sok kárt okozott.³⁹

6. Kedves Géza!⁴⁰

A Magyar Nemzet 2016. január 30-i hétfői mellékletében Lakner Dávid írt Bertók László Rákosi börtönéről, a többarcú Kádár-korszakról és az öregségről címmel egyoldalas írást. Ebből én is részben választ is kaptam, hogy Bertók (a nagyatádi Járási Könyvtár munkatársaként) miért és hogyan is segített Téged a kaposvári rendőrség általi meghurcolásod és az általuk majdnem tönkretett életed újrakezdésében...

7. Kedves Kálmán!⁴¹

Unokanővérem (azóta meghalt) a munkatársa volt Lacinak [Bertók László költő – szerző] Nagyatádon, s az ő közvetítésével tudott rólam. Amikor Nagyatádon megüresedtek kulturális munkahelyek, akkor odahívott nővérem, s mentem is, mert Pécsen elég nehéz helyzetem volt (havonta meg-meghosszabbított munkaviszony, hárman tudtunk egy albérleti ágyat fizetni, általában naponta egyszer ettem, stb.), Nagyatádon pedig lakást is ígértek (meg is kaptam egy év múlva). Bertók nem szokott hivalkodni jócselekedeteivel.⁴²

Laci abban is segített nekem, hogy Szombathelyen tanulhassak, diplomát szerezhessenek. Nem azért, mintha írásaimat ismerte volna, hanem eredendő jósága, igazságszeretete okán. Egyébként a főiskolai könyvtárban semmi „respektje” nem volt a kommunistáknak, de konfliktushelyzet sem alakulhatott ki. Ezt nem óvatosságnak nevezném, inkább paraszti tisztaságnak. Az állami hierarchiát úgy fogta fel mindenki, mint az időjárás viszontagságait. Amíg tartott a zord idő, álltunk az eresz alatt, s imádkozott mindenki saját felekezeti kultúrája szerint.

8. Kedves Kálmán!⁴³

Amikor Pécsre kerültem, János bátyámmal s egy évfolyamtársával albérlősködtünk a területi párttitkár Csoronika utcai házában. Fiai jó barátaink voltak, idős apjukat arra „használták”, hogy szerezzen elvtársaitól rock-újságokat és hanglemezeket, meg persze „tikettes sört” a gyárból. 4-es sorszámú párttag-könyve volt, s időnként felutazott a soproni határra elkobzott nyugati holmikért. Így aztán rajongója lett a szobatársunk Elvis Presleynek, bátyám Pat Boonnak (ha jól emlékszem nevük írására). A szabadtéri színpad koncertjeire is jártunk, s utána futottunk a kardlapolzó rendőrök elöl végig a sétatéren.

Nem emlékszem, hogy miattam a családból valakit is felkerestek volna a rendőrök. Negatív következménye azért lett példaadásomnak, mert Gelencsér István nevű osztálytársam felháborodásában levelet írt a Szabad Európa Rádióhoz. Ott nyilván dogozott magyarországi rendőrspicli (tán több is), mert a fiút törbe csalták, perbe fogták, s el is ítélték kémkedésért. Vele ugyan talákoztam később érettségi találkozón is (pedig az érettségi idején már börtönben volt), egy kaposvári boltban is, ahol üzletvezető volt, de már régóta nincs kapcsolatunk. A perében tanúként megidéztek engem is, a bírósági tárgyaláson vallanom kellett, de nem kapcsolták össze kettőnk ügyét. Valószínű, hogy akkor is

darabszámban mérték az államellenes ügyeket Somogyban, s abban az évben talán elég volt Pistié.

9. Kedves Kálmán!⁴⁴

Történésnek tán furcsa, de nem kérdeztem testvéreimet arról, hogy miattam volt-e bántódásuk. Én egy dolgot hallgattam el otthon is: lefoglaltak egy füzetet a házkutatáskor, amelybe nagy titokban belemásoltam János bátyámnak egy csomó versét. Ezek zömmel Ady-utánérzések és erősen katolikus írások voltak – nekem tetszetek.⁴⁵ Az kétségtelen, hogy nekem azért segített Laci is és főnöke is, mert '56-ról szimpátiával írtam, s mert irodalmi formában és közlés igényével tettem meg. Az indítékaimról nem beszélgettünk, mert azok egyéb beszélgetések, viselkedés alapján nyilvánvaló volt (s tán a falnak is füle volt mindenütt). Az indíték a következő volt: 1962-66-ban voltam gimnazista. A KISZ-be nem jelentkeztem, de az osztályban is mindenki KISZ-tag volt, ezért nem került napirendre tagfelvétel. Az osztályban viszont senkit sem érdekelt az ifjúkommunista mozgalom, inkább irodalmi színpaddal, versekkel, költősorsokkal foglalkoztunk, s persze sportolt is mindenki; a lányok karénekeltek, a fiúk cigarettáztak. (...) Amikor az öltözőben is rajtakapta a cigizőket Fertői (Ferity) Pali tornatanár, akkor lekevert egy pofont az egyik fiúnak, amire csaknem nekimentek, de legalábbis fellázadtak. Merő több tanárt fölvonultatva formális bírósági tárgyalást játszatott el az osztállyal, s persze pellengérré állította előttünk a cigizőkön kívül a katolikus irodalomtanár osztályfőnököt [Krasznai Lajost – szerző]. Néhány fiút áttettek a Munkácsyba. Az osztály évekre apátiába zuhant. Negyedik osztály elején az osztályfőnök mellé helyettesnek kinevezték Miklós Endrét, s követelték tőlük, hogy erősítsék az osztály közéleti aktivitását. Merőék persze a KISZ-re gondoltak, de arra még a kommunista szülők gyerekeinek sem volt kedvük... (...) Elhatároztuk, hogy a KISZ-ben ugyan nem, de faliújság felhasználásával néhányan közéleti fórumot teremtünk az osztálytársak számára. A többit egyedül találtam ki, a szövegeket én írtam, a beszélgetéseket „tőlem függetlenül” irányították a társaim, akik valóban rácsodálkozhattak a számukra ismeretlen írásokra. Csak a mi korosztályunk tetteiről volt szó, persze különböző tájak, korok, nézetek, irányultságok közegeben ütköztetve a tettek és retorziók. Csak a hősiesség és elkötelezettség összecsapásáról volt szó, nem lezárva, nem megítélve a folyamatot. Láthatod, hogy ez minden diktatúrával szemben áll, viszont valamelyik oldalra állásra ösztönöz, miközben a másik oldaltól sem taszít okvetlenül.

10. Kedves Kálmán!⁴⁶

Ahogy írtam, a Merő rendezte színjáték-per a cigarettázás ürügyén indult, s a fiúknak a tornatanár elleni lázadása ürügyén történt. Annak politikai tartalma csak annyi volt, hogy a diáklázadást meg akarták torolni, s maguk mellé állítani az osztály ki nem rúgott részének hangadóit. Ez lehetetlen törekvés volt, de épp ezért jól modellezte a kommunista „nevelés” ifjúság-ellenességét, szembekötősdijét. Ebben a Munkácsy Gimnázium vezetőse partner volt, akár kényszerből, akár elkötelezettségéből. Ezt nem tudom.

Miklós Endre történelemtanárunk volt, s nem volt hajlandó a tankönyvből tanítani. Kitűnő órái voltak, ezért jártam hozzá történelem-szakkörbe is. Ott több olyan tényt is mondott, amiből kikövetkeztethettük a valóságos eseményeket - mint például a katyni mészárlást. Ezért is csak dicséretet adott.

11. Kedves Kálmán!⁴⁷

Konfliktusom után én úgy éreztem, hogy mellém állt mindkét tanár [Krasznai Lajos magyar és Miklós Endre történelem – szerző]. Szerintem Merőnek kellett már produkálnia valami eseményt a megbízói számára, s ő jöhetett ki a legjobban az egész históriából.

A bemutatott levélrészletek és dokumentumok értékelése

1. Varjú László „diák-ügye”

Az objektív történelmi adatfeldolgozásunk során számomra szinte azonnal kideríthető volt a kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium vezetésének negatív szerepe, amit Varjú László III. osztályos tanulója elítéltetésében játszott. A rendőrspicli által feljelentett diákot és társát, Ágoston Ferencet már 1955. április 5-én a kaposvári ÁVH (vagy ahogyan Varjú 4. levelében szerepel, az ÁVO) letartóztatásba helyezte és három hétig keményen vallatta „a jól ismert földalatti celláikban, rettenetes körülmények között”.⁴⁸

A kaposvári megyei bíróság büntető tanácsának B.00/1955/5. számú, 1955. május 12-én hozott ítéletében viszont Varjú – Merő Béla tanúskodása alapján – már nem szerepelt a gimnázium rendes tanulói között. Idézve az ítéletből: „Varjú László II. rendű vádlott a 17. évének betöltése előtt áll. (...) Dr. Merő Béla gimnáziumi igazgató nyilatkozatai alapján (...) vallásos, templombajáró, a demokratikus államrendszerünk iránt ellenséges beállítottságú egyén. (...) Fegyelmezetlensége, politikai megbízhatatlansága miatt a kaposvári Táncsics gimnáziumból ez évben, mikor a harmadik gimnáziumot végezte, kizárták azzal, hogy tanulmányait magánúton folytathatja.”

Azonban Varjú László szerzőnek küldött levele szerint, mivel ő már a tanév lezárása előtt börtönben volt, ez a kizárás csak az ő tudta és értesítése nélkül, vagyis csak utólagosan (egyfajta hamisítással!?) történhetett. A kaposvári megyei bíróság május 12-i ítéletében viszont ez az utólagosan hamisított iskolai adat de facto tényként szerepelt. Idézve még Varjú leveléből: „Harmadikos voltam 1955 áprilisában, amikor letartóztattak, így nem fejezhettem be az évet. Valószínű, miután letartóztattak, akkor zárt ki Merő, amiről nekem semmi nemű adatom, vagy dokumentumom nincs. (...) Persze Merő és az őt, valamint a rendszert mindenben kiszolgáló Mecseki László DISZ titkár engem akár akasztófára is szívesen juttattak volna.”⁴⁹

Merő – Varjú 4. számú levele szerint – az 1956-os események idején történt találkozásuk során „szinte sírva kért bocsánatot tőlem, mondván, hogy kényszerítették erre”. Viszont kérdezem én, a történész, hogy vajon évekkel később már ki volt az, aki arra kényszerítette Merőt, hogy Varjú öccsét, Varjú Gyulát – a jeles érettségije ellenére – bátyja régi politikai nézeteire hivatkozva ne javasolja egyetemi továbbtanulásra?

A Magyar Népköztársaság Legfelső Bírósága által, 1955. augusztus 10-én hozott végzésében még ráadásként az is szerepelt, hogy „a vádlottak [Ágoston Ferenc és Varjú László – szerző] gyökeres átnevelésére van szükség, ami pedig huzamos időt igényel. Ezért az első bíróság által kiszabott két és fél évi börtönbüntetés semmiképpen sem mutatkozik túlsúlyosnak, amiért is enyhítésre irányuló fellebbezések, mint alaptalanok, elutasítandók voltak.”

Varjú László – kegyelmi kérvényének elutasítása után – 1956. április 21-én Igalba internálva, próbaidőre szabadult. Megkezdhette az 1956 augusztusáig tartó próbaidős és priuszos életét, amelyhez hozzátartoztak az engedély nélküli lakóhelyelhagyási tilalommal kapcsolatos rendőri jelentkezései is.

Valóságos csodaként élte meg, amikor édesapja segítségével szeptember 1-től a csurgói gimnáziumban folytathatta a gimnáziumi tanulmányait.⁵⁰

Varjút a Csurgói Járási Forradalmi Tized Bizottság tagjaként 1956. november 4-e után már a pufajkások is keresték. A letöltetlen börtönbüntetése ügyében a sátoraljaújhelyi börtönparancsnokság is írt és szülei igali címére leveleket küldött neki. Ennek következtében, 1957 februárjában – több állomáson keresztül – az USA-ba disszidált. Ettől kezdve, de

főképpen az 1968-as első hazatérése után a BM III/III-as megyei és országos ügyosztálya külön beépített ügynökökkel figyeltette.

Varjú számára a legmegdöbbentőbb az volt, hogy köztük, a beépített ügynökök között az egykori tanítója, tanára és az általános iskolai igazgatója is szerepelt. Dossziényi jelentések vannak tőlük, és azoktól is, akik éveken át a kommunista rendszernek titkosan dolgoztak. Ők már az amerikai állampolgár Varjú és az itthoni családja iránt kémkedő, ún. III/III-as ügynökök lettek.

2. Károlyi Menyhért „diák-ügye”

Károlyi Menyhért 1956-tal is kapcsolatba hozható „ügye” nem a Táncsics Mihály Gimnázium-beli diákságának idejéhez (1962–1964) köthető. Ő ezen idő alatt ott csak észlelte, illetőleg átélte az általa elítélt táncsicsos iskolai politikai közhangulatot, amit a 2016. január 4-én küldött levelében fogalmazott meg: „Triumvirátus irányította az iskolát (Szili írt erről egy tanulmányt).”⁵¹ Károlyi ugyanebben a levélben azt is írja, hogy „Merő Béla, Kiss Zoltán, Kiss Sándor voltak az MSZP-s [akkor még csak az MSZMP létezett – szerző] ideológiai irányítók.”⁵² Ezt a materializmussal párosult, a természettudományok mindenhatóságát hangsúlyozó iskolai légkört az erősen vallásos, a nemzeti érzéseit és történeti nézeteit kinyilvánító, szókimondó Károlyi Menyhért csak két évig bírta. „Szili Ferenc tanácsolta apámnak, hozzon el a Táncsicsból, mert az ottani párttitkár (Kiss Zoltán) megbuktatott volna matematikából...”⁵³

A tanulók között nemcsak a közeli emlékek miatt, de még egyfajta szimpátia is meglehetett az '56-os forradalom iránt. Hiszen a tanulók közül nagyon sokan tudták azt is, hogy 1956 októberében az itteni tanulók gúlába állva, a városban elsőként verték le az iskola faláról az ótágú csillagot. Közülük többen nemzetőrök is lettek, és néhányan, köztük Köbl Jóska, hősi halált is haltak.⁵⁴

Az '56-os események itteni gimnáziumi következményéről írta Károlyi Menyhért, hogy „Merő Béla nem egyet, de egy egész osztályt kiadott”, ők voltak Cey-Bert Róbert Gyula és Hosszú László osztálya.⁵⁵ Bár 1957-ben leérettségiztek, az 1956-os eseményekben való részvételük miatt viszont nem vették fel őket sehová. Így például Hosszú László kitűnő tanuló ellenére is csak évek múlva – munka mellett, a levelező tagozaton és rokkantként – szerezhetett gyógyszerész diplomát.

Károlyi Menyhért számára és későbbi továbbtanulására is végzetesnek mondható gimnáziumi ügyére 1964-ben már a Munkácsy Gimnáziumban került sor. Károlyi szerint: „Az iskola párttitkárával (földrajz órán) közöltem egy vitánk során, hogy „Kádár úgy táncol, ahogy Hruscsov fütyül.”⁵⁶ (És ez mindig így volt, 1956-ban is!)

A földrajzot és oroszot is itt tanító párttitkár, Kovács Józsefné és kollégája, az ugyancsak Szovjetunióban tanult Bötykös István ezért a nézetéért feljelentették Károlyit az iskola vezetésénél. Az ügy itt meg is állt azzal, hogy az említett ottani „ideológiai vezetés”, vagyis a feljelentők elérték azt, hogy a továbbiakban ne bánjanak vele „kesztyűs kézzel”.⁵⁷ Ez a két, ugyancsak orosz szakos tanár viszont megakadályozta Károlyi továbbtanulását. Károlyi szerint „azt mondta a párttitkár, hogy amíg ő ott van az iskolában, addig nem érettségizhetek oroszból”.⁵⁸ Nagyon fontos volt viszont az, hogy a Munkácsy Gimnázium igazgatója, Lóczy István, az osztályfőnöke, Ignáth Mihály, történelemtanára, dr. Kollega Tarsoly Sándor és még mások is megvédték, kiálltak Károlyi Menyhért mellett. Főképpen azzal, hogy ők nem vitték tovább ezt az ügyét iskolán kívülre, és így Károlyi soha nem került rendőrkézre.⁵⁹

3. Kovács Géza „diák-ügye”

A hivatalos rendőrségi vizsgálati dokumentumok alapján Kovács Gézánál jól követhető az, hogy a Táncsics Mihály Gimnázium vezetősége nem belső ügyként kezelte az 1956-os forradalomhoz köthető iskolai „ügyét”. Bizonyítható az, hogy az iskola vezetése feljelentést is tett a kaposvári székhelyű BM. Somogy megyei Rendőr-főkapitányságán. A Rendőr-főkapitányság még eddig név szerint nem ismert „illetékesei” megindították a nyomozást államellenes izgatás bűncselekménye címén. Ez alapján végül – Farkas Mihály rendőr alezredes nevében – dr. Böröcz őrnagy és Widermann János ügyész aláírásával végzés készült, amelyben az szerepelt, hogy „a nyomozás adatai alapján megállapítást nyert, hogy Kovács Géza terhelt, mint a Kaposvári Táncsics Gimnázium tanulója 1965. október 23-án egy általa szerkesztett és sajátkezűleg írt faliújság cikket tett ki az osztály Faliújság-táblájára. A faliújság cikkben az 1956-os ellenforradalom oldalán harcolókat hősöknek tünteti fel. Ezenkívül több ellenséges hangú faliújság cikket is írt, amelyeknek a tartalma alkalmas a népi demokratikus államrend elleni gyűlölet felkeltésére.” Az 1965. október 23-i faliújságra kitévelt követően viszont csak rá négy hónapra, 1966. február 22-én tartottak Kovács Gézánál házkutatást a Belügyminisztérium nevében Bánfalvi Nándor és Sticzel Lajos rendőr századosok.⁶⁰

Kovács Géza továbbiakban már azt írja a 4. számú levelében, hogy „arra nem emlékezem, hogy ez volt-e az első találkozási napom a nyomozókkal, vagy a gimnáziumi igazgatói irodában is személy szerint ők voltak-e jelen”. Kovács 2. számú levele szerint ugyanis „a faggatás nem egyszer napokig, hanem sokszor, s alkalmakként egy-két órán tartott, gyakran csak lélektani várakoztatással telt. Azt hiszem, tavaszra már abbamaradt az akció”. Szerintünk ez alapján bizonyítást nyert, hogy már a kezdetektől, tehát október-novembertől, Merő Béla gimnáziumi igazgató irodájában folyt ez a rendőrségi „faggatás”. Merő Béla viszont hivatalosan csak az 1966. február 22-én történt rendőrségi házkutatás után lépett Kovács Géza családjával kapcsolatba. Kovács 5. számú levele szerint ez úgy történt, hogy, az igazgató „behívatta apámat, s a házkutatáson lefoglalt iratokból olvasott fel neki. Apám szerint élvezettel olvasta, de nem tudta megállapítani, hogy az együttérzés vagy a gúny volt a hangsúlyozása mögött.” Ezután a nyomozati ügy március 9-i gyors rendőrségi lezárása után a Táncsics Gimnázium nevében, Merő Béla igazgató aláírásával édesapja nevére – egy hónap után – május 9-i dátummal a következő értesítés érkezett: „Hivatalosan értesítem, hogy Kovács Géza IV. osztályos tanuló gyermekét az Iskoláztatási Bizottság egyetemi és főiskolai továbbtanulásra POLITIKAI ALLÁSFOGLALÁSA MAGATARTÁSA okból nem javasolta.”

(Befejezés) Nyilvánvaló, hogy a fenti példákön kívül még több – akár ezekhez hasonló – somogyi „diák-ügy” is létezhetett. Gondoljunk csak a csurgói diákként érettségizett kiváló költőnek, Bertók Lászlónak 1955-ben történt, gyakorlatilag a napjainkig is alig ismert ÁVH-s bebörtönzésére és megvertetésére. Bertók erről legutóbb így nyilatkozott: „Engem 1955-ben, tizenkilenc éves koromban megaláztak, megkínóztak, börtönbe zártak, töröltek a főiskoláról a verseim miatt [...]. Csodálkozott is mindenki a faluban, amikor az ÁVH elvitt házkutatás után. Verseikért? Ugyan már!”⁶¹ S hogy kik is voltak ezek az ÁVH-sok, ezek brutális és fanatikus „keretlegények”, az ugyancsak kiderül Bertók visszaemlékezéséből. Bebörtönzése után körülbelül tíz évvel, vagyis már 1964-ben, Nagyatádon volt egy újabb találkozása az őt a kaposvári pincében öt hétig „puhító” egykori ÁVH-sal. 1959–1964 között mint a járási könyvtár dolgozója, többször is találkozott vele. Bertók szerint: „Egy járási hivatalt vezetett ott, [...] különben semmit sem tudtam róla. Azt sem, hogy 1955-ben

ávósként szolgált Kaposváron. [...] 1964 szilveszterén elmentünk feleségemmel a bálba, s éjféltájban egyszer csak mellém állt ez az ember és azt mondta: »Olvasom én a verseidet az újságban, s látom, hogy ugyanazt csinálod, amit tíz éve, amíg el nem kaptunk«. Kiabálásig fájt a dolog, a feleségem átszaladt a másik szobába, odahívta a járási pártbizottság másodtitkárát – óvónője volt az ő gyerekeinek –, aki megragadta a volt ávos mellén a zakót, s azt mondta neki: »fogd be a pofádat, a ti időtök lejárt.«⁷⁶²

A Táncsics Gimnáziumban 1952-ben érettségiző, és ide történelemtanárként visszakerülő dr. Szili Ferenc ezt írja a Vallatások koreográfiája című esszéjében:

„1958. március második felében – a napra már pontosan nem emlékszem – a politikai rendőrség hozzám is eljutott. [...] Vallatásom kezdetét vette – négy erős és »bátor« ember közrefogott – amely csendőrpertuval kezdődött és veréssel fejeződött be. A gúnyos »tanárurazás« összekeveredett a »szemét« jelzővel, vallatóim láthatóan jól érezték magukat. [...] Úgy közösen arra felé terelgettek, hogy írjak alá egy nyilatkozatot, beismerve, hogy a Duna parton tizenkét ávost agyonlőttem. [Szilit 1956. október utolsó napjaiban sorkatonaként Bajáról Budapestre vezényelték a zászlóaljával együtt – szerző.] [...] Tökéletes ártatlanságom tudatában is rettenetesen féltem, mivel tudtam, hogy őket nem igazság, hanem az »eredmény« érdekli...»⁷⁶³ Szilit végül is megbélyegzetten elengedték. Viszont ezután az »ávos vallatása eredményeként«, ahogy Szili leírja, már többnyire csak kár érte: „Így tizenhét évi tanári pályafutásom alatt érettségi elnök sem lehettem. A gimnáziumban [a kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium – szerző] négyezer jelentettek fel nacionalizmus vádjával.»⁷⁶⁴ Ez az iskolai, gimnáziumi 1956-tal kapcsolatos „rendőri tisztogatás” 1958–1959-ben országosan is folyt. Gondoljunk csak példaként Antall Józsefnek a Toldy Gimnáziumban történt meghurcolására, illetőleg a tanári pályától való eltiltására. Az ugyancsak ’56-os ügyé kreált ottani ügyben szereplő diákokat még évtizedek múlva is megbélyegzettként kezelték és hátrányos helyzetbe kényszerültek.⁶⁵

A fenti esetekhez hasonlóan tanulmányunk dokumentumaiból kiderült például az, hogy Varjú László III. osztályos táncsicos diák esetében is szerepelt a kíméletlen és a gyűlölettel teli, veréssel kísért vallatás, amit a kaposvári ÁVH pincebörtöneiben kellett elszerveznie. A kaposvári megyei bíróság 1955. május 12-i ítéletéből kiderült, hogy az erősen elfogult iskola-igazgató és DISZ titkár, a vallásossága miatt is már reakciónak számító diákokat még politikailag is megbízhatatlannak és rendszerellenesnek jellemezte. Ezért ők még egy iskolajogi hamisítást is elkövettek. (Valószínűleg azért, hogy magukat politikailag mentsék és jobb színben tüntessék fel.) Azáltal, hogy hivatalosan is azt állították (vagy írták?!), hogy Varjút ők már a III. osztály végzése során kizárták a gimnázium kötelékéből, a Legfelső Bíróság – az első fokot megerősítő ítéletében – még meg is magyarázta, hogy Varjút miért is kellett az akkori magyar bíróságnak két és fél évnyi „rendszerhű politikai átnevelésre” ítélnie. Ennek az „átnevelésnek” ugyanis szerintük (a siker érdekében!) legalább két és fél évig kellett tartania – és nyilván az arra legalkalmasabb helyen, a sátoraljaújhelyi országos börtönben.

Az általunk tárgyalt dokumentumaink szerint viszont külön „szerencsége volt” a kaposvári Munkácsy Mihály Gimnáziumban 1964–1967 között tanuló Károlyi Menyhért diáknak. A történelemből kitűnő felkészültségű diák a későbbi oroszstanárának, az iskola akkori párttitkárának az osztály előtt folytatott vitájuk során ugyanis egy politikailag nagyon súlyos kijelentést tett: „Kádár mindig úgy táncol, ahogy Hruscsov fütyül.”⁷⁶⁶ A kicsapástól és az esetleges rendőrkézre adástól az iskola vezetése és a tanári kara Károlyit végül is megmentette. A párttitkár és a másik oroszstanár viszont – a korban bevett szokás szerint – „elintézte”, hogy Károlyi nemcsak oroszból nem érettségizhetett, hanem mint politikailag megbízhatatlan, az Iskoláztatási Bizottságtól sem kaphatott ajánlást a felsőfokú tanulmányaihoz.

Kovács Géza ügyének a vizsgálatánál a történészek még az is rögtön feltűnt, hogy a diákot a BM-nél is feljelentő Merő Béla igazgató a nyomozókkal közösen, úgy tűnik, hogy „jól együttműködve” folytatta le az ügy kivizsgálását. Méghozzá úgy, hogy legtöbbször a diákot az igazgatói irodában is vallatták. A dokumentumokból – meglepő módon – még az is kiderült, hogy ez a vallatás az iskolában az állambiztonsági rendőrség kaposvári embereivel és az igazgatóval együtt történt. A diák, vagyis Kovács Géza szerint: „Ez a faggatás nem egyszer napokig, hanem sokszor, alkalmanként egy-két órán át tartott. Gyakran csak lélektani várakoztatással telt.”⁶⁷ Az igazgató Kovács Géza apjának a lefoglalt és a BM-től számára átadott iratokból még „külön felolvasást” is tartott 1966. február 22-én, tehát már a Kovács lakásában tartott rendőrségi házkutatás után. Azon viszont már nem csodálkozhatunk, hogy a sokszori faggatása (vagy inkább sorozatos zaklatása) után Kovács már arra nem emlékezett, hogy melyik állambiztonsági rendőrtiszttel találkozott, hiszen ők egymást váltva, „többen is lehettek”.⁶⁸ (!) Láthattunk már erre a példát, amikor pár évvel ezelőtt, Szili Ferenc gimnáziumi tanár vallatásánál is legalább négy rendőrtiszt „puhította” a születése szerint munkás származású, de a vallatók szerint viszont már „reakciós értelmiségi” tanárt. Viszont ráismerhetünk a Szili által leírt és S.L.-nek titulált rendőrtisztben a Kovács Géza házkutatásánál is szereplő Stickel Lajos rendőr századosra.⁶⁹ Ezek a vallatók Kovács Géza 2. számú levele szerint „nagyon sajnálták, hogy az új, nemzetközi megállapodások miatt már államellenes izgatásért nem vihettek bíróság elé nyomozást Magyarországon”.⁷⁰ Kovács, az akkor meghurcolt diák viszont évtizedekkel később is érezte a BM figyelmét, mert szerinte: „azt viszont később is érzékeltették velem a kaposvári rendőrök, hogy <látóköriükben maradtam>”.⁷¹ Az őt ért politikai meghurcolásáról levelében végső soron azt a konklúziót vonta le, hogy szerinte „Merőnek [a Táncsics Gimnázium igazgatójának – szerző] produkálnia kellett már valami eseményt a megbízói számára, s ő jöhetett ki legjobban az egész históriából.”⁷²

Kovács Géza 8. számú leveléből még az is kiderült: „Negatív következménye azért lett példaadásomnak, mert Gelencsér István nevű osztálytársam felháborodásában levelet írt a Szabad Európa Rádióhoz. Ott nyilván dolgozott magyarországi rendő[r]spicli (tán több is), mert a fiút törbecsálták, perbefogták, s el is ítélték kémkedésért.”⁷³

Volt még az ehhez hasonló esetre másutt is példa. Tíz évvel később, vagyis 1976-ban, pontosan az 1956-os forradalom húszéves évfordulóján Ujfalusy Gábor negyedik évfolyamos egyetemista a drezdai magyar diákok faliújságján helyezett el este egy ugyancsak ’56-tal kapcsolatos plakátot.⁷⁴ A plakáton tényszerűen felsorolta a forradalom főbb eseményeit. A lap aljára Ady Nekünk Mohács kell című költeményének zárószorai kerültek és egy nemzeti színű lobogó rajza. A kollégium KISZ-titkára, Keller Károly társával, Gyenese Tamással, „akinek apja a szombathelyi pártbizottság tagja volt”, nemcsak eltávolította a plakátot, hanem fel is jelentette Ujfalusy Gábort. A feljelentés következményeként a hazatérő diákot „a Nyugati pályaudvaron édesanyja mellett az állambiztonsági szolgálat két embere is várta (...), idegesek voltak és kiabáltak.” A Belügyminisztérium vizsgálati osztályán, a Gyorskocsi utcában az ötvenes évek légköre uralkodott: „A kihallgatásra kísért egyéneket hátrafogott kézzel, földre szegezett fejvel, futólépésben lökdösték a fal mentén (...) és eszeveszett rohanásban taszigálták a kihallgató tiszt irodájába. (...) Akkor még nem tudtam, [írta naplójában Ujfalusy – szerző] hogy ez a szertartás egy teljes hónapon át fog ismétlődni, néha napjában többször is.”⁷⁵ Sashegyi Zsófia írása szerint a tárgyaláson csak Ujfalusy édesapja vett részt a családból. „Az akkor fiatal bírónő, Wollner Róbertné kijelentette, [...] súlyos izgatásnak számít az eseményt forradalomnak és nem ellenforradalomnak nevezni. Mivel ez a rendszer ellen támadó csöcselék randalírozása volt. *A bírónő hangsúlyozta, hogy súlyosbító körülményként tekint a plakát jobb alsó sar-*

kába rajzolt nemzeti lobogóra. A büntetés egy év fegyház, a közügyektől való eltiltás és a felsőfokú intézményből való kizárás volt.⁷⁶ A riport írójának nyilatkozó apa, Ujfalusy Antal „megdöbbenéssel szembesült még azzal, hogy az említett bírónő az elmúlt évekig aktív volt (Ő rendelkezett többek között Hagyó Miklós házi őrizetének a meghosszabbításáról is (...)).” Sőt még Kádár vezető politikai emberei, például a 80-as évek első felében Veress Péter külkereskedelmi miniszter a szerintük vétkes személyen „rajtatartották a szemét.” Vagy, ahogy csak lehetett, hátrányt okoztak neki a további életében, így a munkahelyi elhelyezkedésénél is.⁷⁷

Végző soron rövid tanulmányunkban kideríthettük a rendelkezésünkre álló 1952-1966 közötti '56-tal is kapcsolatba hozható somogyi „diákügyek” dokumentumaiból, hogy az ezeknél az államellenes izgatásnak számító ügyeknél a kivizsgálást végzőket legkevésbé sem az igazság kiderítése, vagy netán a tényszerű vizsgálat vezette. Ők még az ilyen iskolai ügyeknél, mint általában országosan is, csak a kommunista rendszer diktátumának az elvtelen kiszolgáltatását folytatták. És benne a hivatalosan intézkedő „főszereplőket” csak a különböző minőségben végrehajtható – többnyire súlyos – „megtorlás” vezette. A legszomorúbb az, amikor a diákokat a nevelőik, főképpen az iskolák (láttunk rá itt is példákat!), somogyi gimnáziumok igazgatói vagy az orosz tanárai „adták ki, vagy adták át, akár rendőrkézre is.” Többnyire azokat, akik az 1956-os magyar szabadságharcot dicső példaképüknek, az abban szereplő diákokat pedig szabadságharcosoknak tartották.

Tanulmányunkban a legtöbb ilyen „diák-üggyel” kapcsolatos forrásadat a kaposvári Tánics Mihály Gimnázium 1949–1974 között működő vezetőjének, Merő Bélának a Rákosi-féle és a kádári kommunista diktatúrákat kiszolgáló igazgatói szerepére utalt. Ezért akár még szükség lehetne, a történeti hitelesség miatt Merő Béla iskolai emléktáblájának és az avatásakor elmondott emlékbeszéd szövegének átértékelésére. Ennek a táblának az iskola panteonjában való elhelyezésekor mondott emlékbeszédében a későbbi utód, Mihályfalvi László ugyanis „mindenben követendő, kiváló példaképként” emlékezik meg róla, magasztalja.⁷⁸ Abban azért igaza van Mihályfalvinak, hogy Merő Bélának a mi írásunkban szereplő tanítványai is „a szívükben életük végéig őrzik az igazgató úr, Merő Béla [csak éppen negatív – szerző] emlékét”.⁷⁹

Legyen ezért ez a történeti visszaemlékezés egy örök mementó azokért a diákokért, akik még számunkra egyelőre ismeretlenül is elszenvedhettek „az 56-os elveikért” a kommunista rendszer okozta megtorlásokat.

JEGYZETEK

- 1 Veszprémi Éva 2016. június 21-én Magyar Kálmán részére az imre@veszpremi.net e-mail címről elküldött kétoldalas levele (Továbbiakban: *Veszprémi Éva levele*, 2016. június 21., 1.).
- 2 *Veszprémi Éva levele*, 2016. június 21., 1. A kiállításról cikk is született, ld. Sashegyi Zsófia: *Veszélyes képek (Sokáig kockázatot jelentettek az ötvenhatban készült képzőművészeti alkotások)*. Magyar Nemzet Magazin, 2016. szeptember 10. szombat, 26. (Továbbiakban: Sashegyi i.m. 2016.)
- 3 Veszprémi Éva Imre kortársával, a szegedi szobrászművésszel, Tóth Sándorral 2016. július 2-án este telefonon folytatott beszélgetésekor tudta csak meg, hogy Kovács Józsefnek hívták.
- 4 *Veszprémi Éva levele*, 2016. június 21., 1. Sümei György szerint Ambrus Győző (London) a kivégzések szemtanúja volt. (Sashegyi i. m. 2016, 26.)
- 5 „A főiskolán szinte mindenki tudta, hogy az oroszokat a főiskola orosz tanára hívta be az egyébként bezárt épületbe. Nem a főbejáraton, hanem a Bábszínházon át jutottak be az oroszok”. (*Veszprémi Éva levele*, 2016. június 21., 1.)
- 6 A meglévő jelentős számú anyagunkból – elsősorban terjedelmi okokból – csak a témánkhöz szorosan hozzátartozó, a diákság által nekünk küldött és az általunk válogatott levelek szövegű részleteit közöljük. Ezúton kell köszönetet mondanunk irodalomtörténeti fiam-

- nak, Magyar Máténak a levelek és a kézirat szövegszerkesztéséért.
- 7 Ld. *Magyar Sors (1944–1957)* (szerk. Magyar Kálmán) Kaposvár, 1992. (Továbbiakban: *Dokumentumkötet*, 1992.)
 - 8 *Dokumentumkötet*, 1992, 38., 83–100.
 - 9 Uo. 38., 116., valamint 2016. június 30-i e-mail levél Varjú Lászlótól. Ő 1952-ben Köbl Józseffel járt egy osztályba. Köbl egy év után osztályt váltott.
 - 10 Varjú László ezeket a részben a családi irattárában megőrzött iratanyagokat (10 db) és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából (ÁBTL) neki fénymásolatban kiadott iratokat (140 db) 2016 tavaszán fénymásolatban közlésre a rendelkezésünkre is bocsájtotta. Kovács Géza pedig a nekünk írt e-mail levelei mellékelteként elküldte számunkra a BM által 1966. febr. 22-én készített Házkutatási Jegyzőkönyvet, a Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság 1966. március 9-én készült Ügyészi Határozatát és a Tancsics Mihály Gimnázium igazgatója, Merő Béla által 1966. május 9-én a szülei számára írt Értesítését.
 - 11 Dr. Varjú László a levelek írása idején Las Vegasban tartózkodott orvosi továbbképzés céljából, így leveleit amerikai típusú billentyűzetten, ékezetek nélkül gépelte le. Ezért az olvashatóság kedvéért a közlésre szánt levelekben pótoltuk az ékezeteket.
 - 12 Magyar Kálmán levele dr. Varjú Lászlóhoz, 2016. február 2.
 - 13 Dr. Varjú László levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 3. I.
 - 14 Magyar Kálmán levele dr. Varjú Lászlóhoz, 2016. február 3.
 - 15 Dr. Varjú László levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 3. II.
 - 16 Szili Ferenc is tudott erről az 1961-es esetről, amikor Merő igazgató a bátyja miatt nem javasolta továbbtanulásra. Végül a szakmunkásképző elvégzése után csak estin végezhetette el az egyetemet. (Szili Ferenc szóbeli közlése a 2016. május 20-i Fő utca-beli beszélgetésünk során.)
 - 17 A „Madarász” fedőnevű pedig Majer Gyula igali gimnáziumi tanár és későbbi szakfelügyelő volt. Ide vonatkozóan idéznünk kell Varjú Lászlónak egy később kelt levelét: „Az említett fogorvos még mindig praktizál Igalban, de velem sem közöltem, hogy ő önként jelentett ellenem, anélkül, hogy beszervezték volna. Sas (László) önmaga ismert volt Kaposváron, de az igali fürdőnél is gyakran megfordult.” (Dr. Varjú László levele Magyar Kálmánhoz, 2016. május. 16.)
 - 18 Varjú László 2016. május 24-én fénymásolatban átadta nekem az ÁBTL-től neki az ügyével kapcsolatban kiadott iratokat, azzal, hogy egyben megbízott az anyaga teljes körű publikálásával, illetőleg feldolgozásával. „Kálmán, az átadott anyaggal járj el legjobb belátásod szerint, de amúgy az írt ötletteddel egyetérték. Talán az én esetem is hozzájárul a kommunista idők borzalmainak megismeréséhez. Most valóban a hatvanadik évforduló lesz és már kevesen élünk az egykori áldozatokból. Bármit tervezel, én mindenbe beleegyezek.”
 - 19 Fekete Nándor tanító („Herman”), Majer Gyula gimnáziumi tanár („Madarász”) és Werstroh János iskolaigazgató („Vájár János”) III/III-asok feladata volt a 6-os kartonjaik szerint – többek között – „közelebbi kapcsolatot teremteni Varjú László itthon élő hozzátartozóival és barátaival”.
 - 20 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 16.
 - 21 Magyar Kálmán: *Rendszerváltás Somogyban I–IV. Valóság*, 2012. 11. 76–90.; 2013. 2. 57–82.; 2013. 8. 35–54.; 2014. 2. 59–81. (Továbbiakban: MAGYAR i. m.)
 - 22 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 18.
 - 23 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 19.
 - 24 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 22.
 - 25 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 31.
 - 26 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 2.
 - 27 „Nekem ekkor még fogalmam sem volt arról, hogy milyen veszélyrel jár még egy halvány utalás is 1956-ra.” Később „a volt feleségem nagybátyjától szereztem be erre a valós információimat, aki a Lábodi Á[llami] G[azdaság] párttitkára volt és eredetileg cseléd. Haláláig kommunista volt, de szégyellte, amit Kádárék tettek, még Rákossal is beszélt [...]. Azt mondta Neki Rákosi, hogy bármiről beszélhetnek, csak 56-ról nem.” (Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 4. II.)
 - 28 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. dec. 22.
 - 29 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 2.
 - 30 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 3.
 - 31 „A Munkácsy Mihály gimnáziumban, harmadik osztályos tanulmányaink végén (1965-ben), történelem tanárunkat : Dr. Kollega Tarsoly Sándort eltiltották a történelem tanításától a sajátos nemzeti nézetei okán. Engem ez annyira bántott, hogy egyedi sztrájkba kezdtem.” (Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. május 31.) Dr. Kollega Tarsoly Sándor levéltáros, latin és történelem szakos középiskolai tanár, jogtudományi doktor életútjáról részletesebb bejegyzés olvasható a Veszprém Eötvös Károly Megyei Könyvtár – Veszprém megyei helyismereti gyűjteményének honlapján: <http://helyismeret.ekmk.hu>, Évforduló és eseménynaplár, 2012. szeptember címszónál.

- 32 „Kedves Kálmán! Amiket már leírtam csak azt vedd figyelembe!” (Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. május 26.)
- 33 Magyar Kálmán levele Kovács Gézához, 2015. december 28.
- 34 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 28.
- 35 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 30.
- 36 Gallai Istvánt a kaposvári KDNP-ből ismertem. Ld. Magyar i. m. Valóság, 2013. 8. 43–45., 52. 73. jegyz.
- 37 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 5.
- 38 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 6.
- 39 Károlyi Menyhért és Kovács Géza 2016. január 5-i egymás közötti levelezéséből: „Ha jól értem, azt kéred, hogy küldjek még adatokat Kálmánnak. Amit tudok, megküldöm, bár engem már nem érdekel a magam múltja annyira, mint illene.”
- 40 Magyar Kálmán levele Kovács Gézához, 2016. január 31.
- 41 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 31.
- 42 A főnöke volt Pál József, akinek egy versköteté jelent meg. Pártagnak kellett lennie, hogy igazgató lehessen az akkori pécsi főiskolán. Jólélkü volt a maga módján. Szerette a nőket, a lányokat is, asszonyokat is. Emiatt rúgták ki, s utódja már nem biztosított védelmet egyikünknek sem. (Ua.)
- 43 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 4.
- 44 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 4.
- 45 János bátyám későbbi írásait megmutattam Lacinak, s kértem a véleményét. Ő azt üzenté bátyámnak, hogy dicséretes dolog, ha versben, regényben, novellákban írja meg az ember, ha valami vagy valaki bántja, mert ez békésebb megoldás, mint a verekedés. (Ua.)
- 46 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 5.
- 47 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 5.
- 48 Bertók László költő is itt volt elzárva 1955-ben Kaposváron. Idézve őt: „engem öt hétig az ÁVH pincéjében puhítottak”. (Lakner Dávid: *Magyar alpaka. Bertók László Rákosi börtönéről, a többarcú Kádár-korszakról és az öregségről*. In: Magyar Nemzet, Magazin 2016. január 30., szombat, 19. Továbbiakban: Lakner i. m. Magyar Nemzet, 2016.)
- 49 Dr. Varjú László levele Magyar Kálmánhoz, 2016. július 11.
- 50 Itteni osztálytársai csak 1956. október 23-a után tudták meg a Táncsics Gimnázium tanulójaként történt letartóztatását és börtönbüntetését. Az ötvenhatos forradalmi múltjáért még ma is különösen becsülik és a mai napig tartják vele a kapcsolatot.
- 51 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 3. Az említett tanulmány: Szili Ferenc: *Az iskolai élet demokratizmusa a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban (1949–1973)*. Somogy '73., 2. sz. 91–94. Károlyi később hozzát teszi: „Szili Ferenc »fásírt«-ba került a triumvirátussal emiatt a tanulmánya miatt és ekkor jött a Levéltárba dolgozni, valamikor 1973 vagy '74-ben.” (Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 4.)
- 52 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 3. Erről az ott erőszakosan működő kommunista szellemről az ugyancsak diákként ott tanult Vörös Gyula is nyilatkozott. (Ld. Magyar i. m. Valóság, 2012. 11. sz. 81.)
- 53 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 2.
- 54 *Dokumentumkötet*, 1992, 83–88., 106.
- 55 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 22.
- 56 Ua.
- 57 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 2.
- 58 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2016. január 3.
- 59 Ua.
- 60 Kovács Géza erről írja, hogy „az egyik nyomozó neve ismerős, talán fia lehetett élsportoló, s azért”. (Ld. Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 30.) A szerző szerint ez az élsportoló, a Kaposvári Honvéd (a későbbi KK) kosárlabdázója valóban a nyomozó rendőrtiszt fia, Stickel József tanár volt.
- 61 Lakner i. m. Magyar Nemzet, 2016, 19.
- 62 Ua.
- 63 Szili Ferenc: *(H)arcok és ál(h)arcok Somogy megyében*. Örökség 16. Kaposi Kiskönyvtár (szerk. Papp Árpád, Szijártó István, Szili Ferenc), Kaposvár, 1998, 66–68. (Továbbiakban: Szili i. m. 1998.)
- 64 Szili i. m. 1998, 68.
- 65 Ezzel kapcsolatban idézzük az akkori rendőrségi ügyben kiemelten szereplő toldys diáknak, Kapronczay Károlynak a szerzőnek 2016. július 5-én írt e-mail levelét: „Anno (...) egy 56-tal kapcsolatos iskolai megmozdulást akartak a nyakamba varrni. Tényleg Antall Jósának [Antall Józsefnek, a későbbi miniszterelnöknek – szerző] (...) meg Olthy Vilmosnak (...) köszönhetem, hogy nem csuktak le. (...) Ez az ügy valójában az 1980-as évek végéig kihatással volt életemre.” Jeszenszky Gézát is mint akkori toldys diákat ugyancsak meghurcolták. (Dr. Jeszenszky Géza: *Esélytelen volt-e 1956-ban a rendszerváltozás?* (Bécs, Collegium Hungaricum, 2015. október 23.) = Irányok és Értékek. „Europa”-Club: Huszonharmadik könyv. (szerk. Smuk András) „Europa”-Club, Bécs, 2015, 31.

- 66 Károlyi Menyhért levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 22.
- 67 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 28.
- 68 Ua.
- 69 Szili i. m. 1998, 67. A 2016. május 20-án a kaposvári Fő utcán történt beszélgetésünk során Szili Ferenc egyértelműen név szerint így azonosította az ő régi, S.L. monogramként jelölt, 1958-ban szereplő vallatóját.
- 70 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 28.
- 71 „Talán az ujjlenyomatok, fényképek és más adataim megmaradtak valamelyik fiókban”. (Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2015. december 28.)
- 72 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 5.
- 73 Kovács Géza levele Magyar Kálmánhoz, 2016. február 4. A perében Kovács Gézát is, mint tanút beidézték.
- 74 Sashegyi Zsófia: *Megbélyegzetten. Húsz évvel a forradalom után sem volt bocsánatos bűn nevének nevezni ötvenhatot.* Magyar Nemzet Magazin, 2016. március 5. szombat, 28. (Továbbiakban: Sashegyi i. m. Magyar Nemzet, 2016.)
- 75 Sashegyi i. m. Magyar Nemzet, 2016, 28.
- 76 Ua.
- 77 Ua. Mint ahogy Korom Mihály a szülőkhöz írt válaszlevelében írta, nem jár enyhítés annak, aki visszaélt az állam bizalmával [...]” (Ua.)
- 78 Forrás: *Somogy Portál, Somogyi pedagógusegyniségeik* címszava alatt – <http://www.Somogy.hu/index.php?cid=16770>.
- 79 Részlet Mihályfalvi László magyar–oroszlós tanár, örökös igazgató, 2012-től Kaposváron a Demokratikus Koalíció ünnepi szónokának beszédéből.